

Runfynd 1972

Av Elisabeth Svärdström och Helmer Gustavson

När denna serie av redogörelser för samtliga nyfynd inleddes 1966, uppgick hela accessionen till i genomsnitt ett tiotal årligen, företrädesvis inskrifter på runstenar och runstensfragment, mera sällan på andra objekt. Fynden av vikingatida texter dominerade, inskrifter från medeltiden var sällsynta. Med det nuvarande decenniens ingång noterades väsentligt högre siffror. Ökningen berodde främst på tillflödet av medeltida föremål som bragts i dagen vid arkeologisk undersökning av medeltida stadskärnor. Resultatet blev en förskjutning av dominansen till förmån för det

medeltida textmaterialet.

1972 års runfynd är 19 med en tämligen jämn fördelning av vikingatida och medeltida texter: 6 runstenar och runstensfragment från vikingatiden, 3 fragment av kisthällar från övergången mellan vikingatid och medeltid, 10 inskrifter från medeltiden. Fyra stenar med enbart runstensornamentik men utan runor har inte medräknats. Ett av runstensfynden, det vid Skinna i Tillinge socken, Uppland, har undersökts och publicerats av Sven B. F. Jansson (Fornvännen 1973, s. 144 f.). De övriga redovisas här.

Gotland, Bäls sn, Nystugu 1: 18

Ett kamfragment med runor anmäldes i april 1972 tillvarataget som lösfynd vid odlingsarbete 600 m Ö om Bäls kyrka. Fig. 1. Fyndet gjordes i ett medeltida kulturlager från 1200-talet enligt den arkeologiska expertisen (doc. E. Nylén), sannolikt i eller omedelbart utanför en byggnadslämning. Föremålet är i upphittarens ägo, Erik Andersson, Gute, Källunge. Under förvaringen på Riksantikvarieämbetets Gotlandskontor granskades det av mig i juni 1972.

Föremålet, av ben, utgör det ena ändstycket av en dubbelkam. Mått: 4,2 × 1,7 × 0,35 cm. En bronsnit, varmed kampartiet varit fäst vid de sammanhållande skenorna (1,3 cm breda), är bevarad. Ingen dekor. Runornas höjd 5–8 mm. Runinskriften är fördelad på två rader. Ordföljden är — om man läser i hävdvunnen riktning — anmärkningsvärd. Vilken ordningsföljd ristaren avsett är ovisst. Det finns ingen anledning räkna med att inskriften skulle ha haft en fortsättning på kammens förlorade delar. Den är rimligen fullständig. Jag har nedan följt den formella

uppställningen. Det är dock tänkbart, att ristaren på normalt sätt har inlett texten med namnet.

Inskrift:

amik : hina : kamb

5 10

nikulās

15

»Niklas äger denna kam.»

Fig. 1. Runristad ändskiva till medeltida dubbelkam, funnen på Nystugu 1: 18, Bäls sn, Gotland. Foto G. Gådefors. — Rune-carved end plate of medieval double comb, found at Nystugu 1: 18, Bäl parish, Gotland.

Runorna har medeltida form med ensidiga bistavar; alla är säkra. Det näst sista tecknet förefaller att vara en binderuna $\hat{u}l$, icke \hat{ll} , och det sista en binderuna $\hat{a}s$ med **s** av gotländsk typ; skåran i **a**-bistavens förlängning är en skada. Mellan 10 **a** och 12 **b** är 11 **m** insatt som korrektur. Övre punkten i skiljetecknet efter 8 **a** är grundare än den nedre; intet skiljetecken efter 1 **a** och 12 **b**. Ett par

tunna skårer med utseende av en **a**-runa i och nedanför **b**-runans nedre bistav torde inte vara avsiktligt tillkomna.

Nikulas (Niklas, Nils) är ett av de vanligaste mansnamnen under medeltiden. Det är tidigt inlånat i sin latinska form *Nicolaus* men går tillbaka på den grekiske biskopen *Nicholaos* av Myra († ca 350), sjöfararnas helgon med festdag den 6 december.

E.S.

Gotland, Visby, S:t Clemens ruin

Vid besök i Visby 1972 granskade jag ett fragment av en runristad gravhäll, som vid byggnadshistorisk undersökning i S:t Clemens ruin 1971 hade påträffats i en kallmur 5 m V om korets östvägg och 1,5 m N om dess sydvägg; på södra delen av denna kallmur vilar den nuvarande södra kormuren. Fragmentet förvaras i ruinen. Fig. 2.

Ljusgrå kalksten. Längd 60, bredd 57 och tjocklek 15 cm. Ristningsytans bredd innanför

de fasade smalsidorna 46 cm. Runhöjd 8–6 cm.

Inskrift:

... lit · kiera · stain · eft ...

»... lät göra stenen efter ...»

Runorna är tydliga och någon tvekan om läsningen kan endast råda om runa 1, vars hst gått förlorad; den bevarade bistaven och satssammanhanget visar dock att runan varit **l**. Runorna är av normaltyp och ristade med distinkta bistavar.

Fragmentet har utgjort den övre hälften av en rektulär gravhäll med räta vinklar och utåtfasade smalsidor.

Runinskriftens inledning torde ha stått ristad på gravhällens högra långsida. Detta parti av fragmentets ristningsyta är nu borta till följd av flaging. Har inledningen endast bestått av ett namn på tre eller fyra runor kan den ha fått rum på kortsidan omedelbart före runföljden **lit**.

Runornas utformning och gravhällens enkla, skråkantade form talar för en tidig datering; varken runologiska eller konsthistoriska skäl (M. Rydbeck) talar emot en datering till 1100-talet. En ensartad gravhäll i S:t Clemens (J. W. Hamner och H. Wideen, *Gotlands gravstenar* 2, 1940, s. 56, nr 430) med en latinsk inskrift i versaler och öppna majuskler kan epigrafiskt föras till samma period.

Fig. 2. Gravhällsfragment med runinskrift funnet i S:t Clemens ruin, Visby. Foto R. Engeström. — Grave slab fragment with runic inscription, found in St. Clemens' ruin, Visby.

Södermanland, Eskilstuna, Fors kyrka

I Rekarne-bygden är resterna av runristade gravkistor från 1000-talet («Eskilstunakistor») handgripliga spår av tidig kristen missionsverksamhet.

Fyndet vid restaureringen av Fors kyrka 1972 av fragment av sådana monument är därför ett värdefullt tillskott till inom detta område tidigare funna delar eller fragment av gravkistor i Eskilstuna (Sö 356), Fors kyrka (Sö 355), Kjula kyrka (Fv 1948 s. 301) och Sundby kyrka (Sö 116–117 och nyfynd 1963) samt till nu saknade eller skadade delar, som inte med full säkerhet kan sägas ha ingått i sådana kistor (Sö 83, 89, 99 samt Fors kyrka).

1. Vid uppmättningsarbete observerades, att en ljusgrå kalkstenshäll, som bildade det nedersta steget i tegeltrappan till det Siegrotthska gravkoret i kyrkans korsmitt, bar en runinskrift på ovansidan. Hällen frigjordes och befanns vara det högra stycket av en gavelsten i en eskilstunakista.

Två smärre fragment av ljusgrå kalksten, det ena runristat och med passning till trapphällen, det andra enbart ornerat, påträffades i stenfyllningen till gravkoret. Fig. 3. De två till varandra passande fragmentens mått i sammanlagt skick: längd 115, bredd 64 och tjocklek 12 cm. Runornas höjd 18–17 cm. Runinskriften är ristad längs den tillhuggna

och mjukt rundade kanten. Innanför runorna syns rester av djurornamentik i låg relief av samma karaktär som på lockhällen Sö 116 i Sundby kyrka. På hällens baksida inga spår av ristning.

Inskrift:

... **u**lf : **s**uni : **s**ina : **k**up : **i**h ...

»... Ulv (el. -ulv), sina söner. Gud hjälpe ...»

Läsningen av alla runor säker. I **u** är huvudstaven delvis bevarad i brottkanten. Av **3 f** är nedre delen av den övre bistaven och övre hälften av den nedre bevarade. **16 h** kan bero på felristning, eller på en omkastning av **i** och **h**.

Den ofullständiga inskriften ger vissa klara upplysningar. Gravmonumentet har rests över minst två män, varav den ene burit namnet Ulv eller ett sammansatt namn på -ulv. Männens föräldrar, eller kanske bara en av dem, har låtit göra monumentet, på vilket också en bön om Guds hjälp för sönerns själar varit ristad.

Fig. 3. Fragment av runristad gavelhäll till en eskilstunakista funna i Fors kyrka, Eskilstuna. Foto H. Gustavson (ATA). — Fragments of the rune-carved gable slab of an Eskilstuna grave, found in Fors Church, Eskilstuna.

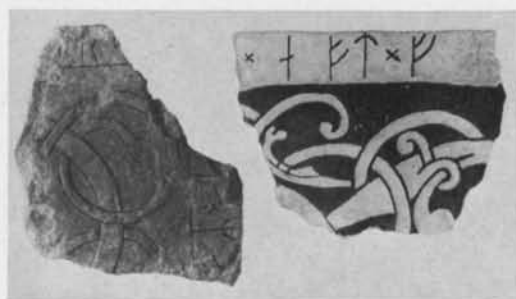

Fig. 4. Runristade fragment av eskilstunakistor, funna i Fors kyrka, Eskilstuna. Foto H. Gustavson (ATA). — Rune-carved fragments of Eskilstuna graves, found in Fors Church, Eskilstuna.

Det ornerade fragmentet med måtten $39 \times 24 \times 11$ cm bär nu inga spår av en eventuell reliefhuggning. Ornamentiken, ett djurhuvud, är dock fullt tydlig. Stenmaterial och huggningsteknik visar, att fragmentet har hört till samma kista som de två föregående fragmenten.

Under det kalkbruk, som på några ställen dolde runinskriften, konstaterades svaga spår av röd färg, som vid teknisk analys bestämdes som rester av en ursprunglig, blyhaltig färg.

2. I anslutning till den sydöstra pelaren i korsmitten påträffades ett runristat fragment som fyllnadssten. Fig. 4. Det utgör ett hörnstycke av en i det närmaste rätvinklig lock- eller sidohäll i en eskilstunakista. Rester av två ofasade, ursprungliga smalsidor bevarade.

Runorna är ristade längs de ursprungliga sidokanterna med baserna ställda inåt mot en ramlinje. Därinnanför djurornamentik i svagt upphöjd relief. Mörkgrå kalksten. Mått: $38 \times 35 \times 6,5$ cm. Runornas höjd 8 cm.

Inskrift:

... - rs ... - × ma ...

Före 2 **r** och före skiljetecknet rester av runor i form av skadade huvudstavar. 2 **r**, 3 **s** och 6 **a** mer eller mindre skadade.

Inskriften är alltför fragmentarisk för att ge någon mening.

3. På norra sidan av en nu förstörd tegelkista under predikstolen hittades ett runristat reliefhugget fragment, som ingått i en eskils-

tunakista. Fig. 4. Ett stycke av den ursprungliga smalsidan är bevarad och längs denna står runorna ristade. Ornamentik, snarlik den på fragmentet Sö 355 i Fors kyrka, syns innanför runornas baser. Dessa två fragment förefaller inte att ha hört till en och samma kista.

Grå kalksten. Mått: $34 \times 26 \times 14$ cm. Runhöjd 7–6 cm.

Inskrift:

... × aft × f ...

»... efter ...»

Runföljden 1–3 måste väl ses som prepositionen *aft* 'efter', ett ålderdomligt drag. Formen kan dock inte ensam användas för en datering, eftersom den äldre formen *aft* kunnat leva kvar vid sidan av en yngre *at* (*aftir*) för en tid. Den är belagd drygt ett tiotal gånger i svenska runinskrifter (Se vidare E. Wessén, Runstenen vid Röks kyrka, 1958, s. 30).

Från Fors kyrka finns fragment av sannolikt fyra eskilstunakistor bevarade. De har hittats i sekundära lägen och kan inte med full säkerhet bindas samman med kyrkan. På befallning av Karl IX överflyttades nämligen på 1580-talet gravvårdar och minnesmärken från klosterkyrkan till Fors kyrka, när slottet skulle byggas (Baazi Epist. Dedic. ad hist. Eccles., UUB ms Westin 1131, avsnittet Fors kyrka; Kammararkivet, landskapshandlingar, Södermanland 1584: 1). Vissa skäl talar dock för att kistorna har hört samman med Fors kyrka. I fem schakt i långhuset har nämligen påträffats ett kollager som en C 14-datering indicerar till åtminstone tidigt 1000-tal; det tolkas som rester av en brunnen träkyrka av grävningens ledaren Ralph Edenheim. Eftersom en datering av »klosterkyrkan» till en så tidig period är osannolik ter det sig naturligt att räkna med att det i anslutning till Fors äldsta kyrka och dess efterföljare har funnits en kyrkogård där gravkistorna stått. En arkeologisk undersökning av området söder om kyrkan skulle kunna klargöra detta skede av Eskilstunas historia.

H.G.

Södermanland, Julita sn, Julita gård

Vid Nordiska museets arkeologiska undersökning av resterna av Julita kloster påträffades i november 1972 en förut okänd runsten ett par decimeter under marknivå 10 m S om huvudbyggnaden på Julita, »Stora huset», och 15 m Ö om södra gårdsflygeln. Stenen låg i östvästlig riktning med ristningssidan vänd uppåt i klosterkyrkans södra grundmur. Enligt grävningssedningen visar stenens läge, att den har tjänat som tröskelsten i kyrkans sydportal. Var runstenen ursprungligen stått rest är givetvis okänt, men kyrkobyggarnas skaffningsplats kan i detta fall inte ha varit alltför avlägsen. Runstenen uttogs och restes 1973 ca 55 m S om »Stora huset», 40 m Ö om den medeltida byggnaden »Knäppan» och 1 m NÖ om den lilla grusplan, där vägarna från »Skansen» och orangeriet möts. Ristningssidan är vänd mot S. Fig. 5.

Gråspräcklig granit. Total längd 2,45 m (höjd över markytan 1,90 m), största bredd 80 cm, tjocklek 25 cm; runornas höjd 15–22 cm. Stenytan är mycket hård, ojämn och något trampsliten på ett 90 cm brett parti tvärs över stenen. De ovanligt kraftiga runorna är djupa och välformade, en van ristares verk. Inskriften följer i en båge stenens kanter. Det sista ordet, som inte har rymts i slingan, står utan ramlinjer mitt på stenen vertikalt. Inga spår av huggen yttre begränsningslinje för runslingan kan konstateras utmed stenens kanter, däremot vid bågens krön, där ristaren också har placerat ett enkelt konturtecknat kors. Ingen annan dekor förekommer. Stenen har fått lätta kantskador, särskilt till höger, förmodligen i samband med inpassningen i muren. Skadorna äventyrar inte läsningen.

Inskrift:

: **urmar** : **raisti** : **stin** : **pisa** : **aftir** :

þurkil : **faþur** : : **sin** :

»Ormar reste denna sten efter Torkel, sin fader.»

Genom kantskadan har runföljden 26–35 förlorat topparna och de kolonformiga skiljetecknen sina övre punkter. Övre bistaven i 31 f är helt försvunnen. Inga runor är stungna.

Inskriften, som härrör från förra hälften av 1000-talet, är rättfram och okomplicerad. Den bevarar minnet av de första Julitabor vi känner till namnet, far och son som varit bosatta i bygden redan halvtannat århundrade före cisterciensernas ankomst på 1180-talet. Namnet Torkel hör till de vanligaste på

Fig. 5. Nyfunnen runsten på Julita gård, Julita sn, Södermanland. Foto H. Gustavson (ATA). — Newly found runestone at Julita Manor, Julita parish, Södermanland.

runstenarna, Ormar däremot är sällsynt med sammanlagt fyra runbelägg, varav två i Södermanland.

Ur kulturgeografisk synpunkt är nyfyndet

både överraskande och välkommet, eftersom belägg för runstenar i denna del av Sörmland med dess vidsträckta skogsbälte hittills helt saknats.

Södermanland, Nyköping, kv. Stallbacken

Vid arkeologisk provgrävning i samband med planerad bostadsbebyggelse i Nyköpings centrum tillvaratogs i november 1972 ett litet träföremål med runor (dnr 7617/72, fyndnr 80). Fig. 6. Fyndet gjordes på 1300-talsnivå.

Längd 19,6, bredd 2,6, tjocklek 1,2–1 cm. Tvärsnittet är genomgående rektangulärt, kanterna skarpa. Ingen avputsning, ingen nötning förmärkes. På ena breddsida finns två runinskrifter, en på vardera sidan om det bredare mittpartiet. En ytlig avspjälkning har avlägsnat runinskriftens början i den ena ändan.

Inskrifter:

A (till vänster): ... **rkhniastbr**

B (till höger): **sihfirip : mia**

»Sigfrid ...»

Ristningen är tydlig och samtliga runor säkra. Genom den sentida skadan som helt avlägsnat de fyra första runorna i A har också delar av runorna **r** och **k** gått förlorade. I B finns inga spår av ristning efter **a**.

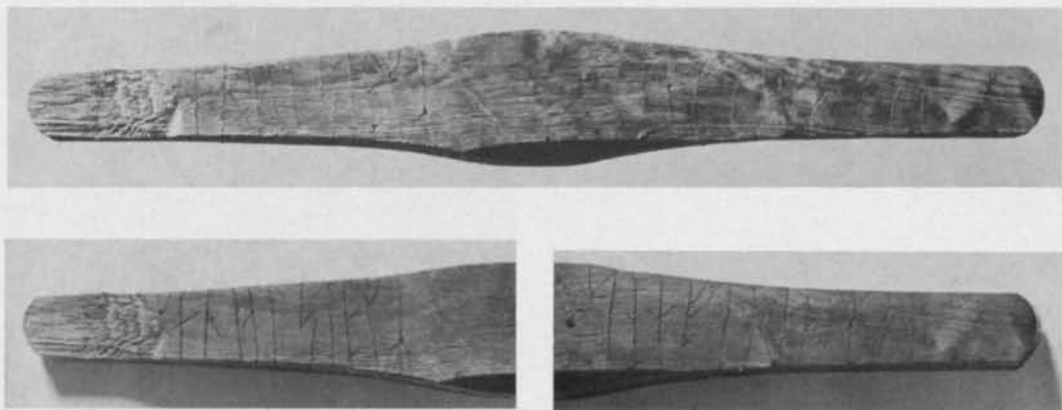
Inskriften A är den 16-typiga futharken i medeltida utformning, dock med I-runan felplacerad.

I inskriften B vill man gärna se en ägarmärkning. De åtta första runorna utgör mansnamnet *Sigfrid(r)*, ursprungligen tyskt inlån (fht. *Sigifriþ*) men med en gammal nordisk motsvarighet i *Sigfröðr*, som dock så småningom försvinner ur det svenska namnförrådet genom den tyska formens dominans. Runföljden efter skiljetecknet svarar inte direkt mot något känt ord. Med hänsyn till ristarens något valhänta stavning i övrigt kunde *mia* möjligen vara en onöjaktig skrivning för *migh a* 'äger mig', men det skall framhållas, att uttryckets vanliga form i runinskrifter är ett med tiden schablonmässigt *a mik* eller någon enstaka gång enbart *a*.

Föremålets art är obestämd. Man har gissat på rigel i någon låsanordning, bärhandtag m. m.

E.S.

Fig. 6. Runristat träföremål funnet i kv. Stallbacken, Nyköping. Foto N. Lagergren (ATA). — Rune-carved wooden object, found in Nyköping.

Uppland, Bro kyrka

I juli 1972 meddelades till Runverket, att tre runstensfragment hade påträffats i Bro kyrka. Vid granskningen visade sig två av fragmenten vara enbart ornerade, ha inbördes passning och vara återfynd av ett saknat mittparti av runstensfragmentet U 619, till vilket de också hade passform. Fig. 7. Proveniensen är okänd. Fragmenten hade uppmärksammats där de låg i kyrkans vapenhus. Förmodligen har de hittats någon gång åren 1950–1963. De har fogats samman med U 619 och förvaras i vapenhuset.

Vid grävning av en grav på kyrkogården norr om kyrkan påträffades ett ristat fragment av sandsten. Fig. 7. Fyndet gjordes 5 m N om en nu igensatt ingång till sakristian och ca 1,2 m under den nuvarande markytan. Fragmentet kan ha legat som fyllnadssten i kärnuren till den gamla sakristians norra mur.

Röd sandsten med vita inslag i ristningsytan. Mått: 27 × 17 × 6 cm. Runhöjd 8 cm. Den vittrade ristningsytan är ojämn och de

ristade linjerna breda (9–10 mm) med tydliga, runda huggningsspår i bottarna. Jag tolkar linjerna snarast som rester av ett inskriftsband med två runor och av ornamentik. Anmärkningsvärt är, att den ena runan i så fall är en kortkvistruna **s**.

Inskrift:

... **as** ...

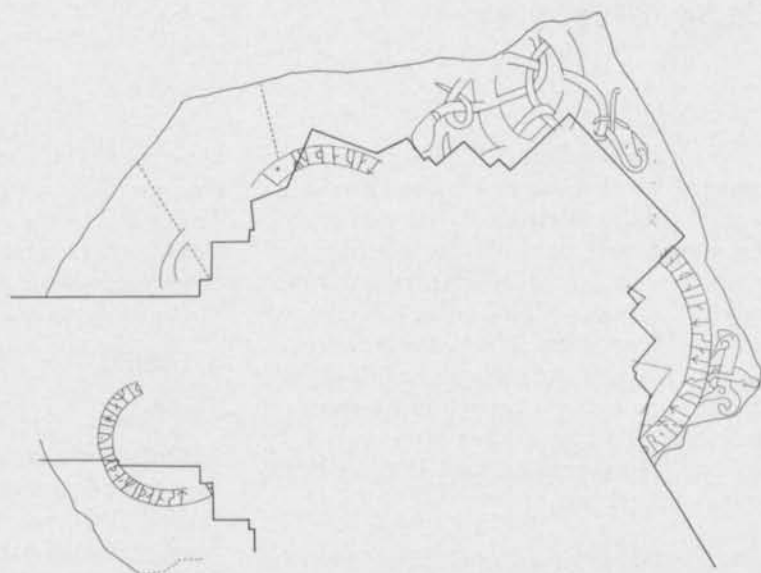
Runan **a** saknar vänstra bistaven samt toppen av huvudstaven till följd av en kant-skada. Två punktformade fördjupningar utanför inskriftsbandet är avsiktligt huggna. Mellan dem och fragmentets ena kant är ristningsytan bortflagrad.

Nyfyndet har inte ingått i de som fragment bevarade runstenarna U 618–619 i Bro kyrka; det har placerats i vapenhuset.

Fig. 7. Runstensfragment från Bro kyrka, Uppland. Foto H. Gustavson (ATA). — Runestone fragments from Bro Church, Uppland.

Uppland, Uppsala domkyrka

Inte mindre än 14 runstenar är tidigare kända från Uppsala domkyrka. Av dessa ligger 9 inlagda i det medeltida golvet i helt eller fragmentariskt skick, medan de övriga har blivit funna i de yttre partierna av kyrkans grund. Flera av dem är av stort format och några av dessa ligger under bärande partier av kyrkans kor. Förklaringen till det stora antalet är väl att de har varit lätt tillgängliga och utgjort massiva stenblock utomordentligt användbara som byggnadsmaterial. Sedan man under den pågående restaureringen 1972 har hittat ytterligare en runsten i koret, står det klart, att alla pelarna där vilar på stadiga och till omfånget mäktiga runstenar.

Den 27 april 1972 upptäcktes en runsten i golvet invid och under den sydöstra knekten i Sturekoret. Fyndet gjordes då golvplattorna avlägsnades vid rörlägningsarbeten. Något senare påträffades en ornerad sten i det De Geerska gravkoret. Nyfynden och avtäckta partier av U 922–923 undersöktes vid ett flertal tillfällen i anslutning till de pågående arbetena i kyrkan. Granskningen av den nyfunna runstenen blev tidsödande. Större delen av den ligger nämligen under en pelarfot, som nästan helt täcker inskriften. Två smärre inskriftpartier under pelaren och under en tegelbänk kunde bilas fram, läsas och kalke-ras. Även undersökningen av U 923 medförde vissa svårigheter, eftersom en tegelbänk

Fig. 8. Nyfunnen runsten under pelaren mellan Sture- och Finsta-koren i Uppsala domkyrka. Ritning av Ulla Walukiewicz 1972 med bistånd av förf. — Newly found runestone under the pillar between the Sture and Finsta tombs in Uppsala Cathedral.

måste huggas igenom för att säkerställa ett oklart parti av runinskriften.

1. Den nyfunna runstenen ligger 9 cm under det nuvarande golvet nivå som grundsten under pelaren mellan Sture- och Finstakoren och med ristningssidan vänd uppåt. Stenens toppparti sticker ut ett stycke utanför knekten i Sturekoret, en bit av stenens vänstra hälft är synlig i koromgången, medan dess nedre del ligger utanför knektfoten i Finstakoret och under tegelbänken mellan detta och koromgången. Genom det starka trycket från pelaren har runstenen spruckit på tre ställen. Fig. 8–9.

Rödaktig granit med svarta korn. Stenens största längd 2,95 m, största bredd 2,40 m, tjocklek 24 cm. Om en ristad vinkelspets på ristningsytan i Sturekoret är ett stycke av en övre korsarm i ett runstenskors, kan stenens

Fig. 9. Den nyfunna runstenen i Uppsala domkyrka. Foto R. Nodén (Runverket). — The newly found runestone in Uppsala Cathedral.

Fig. 9.

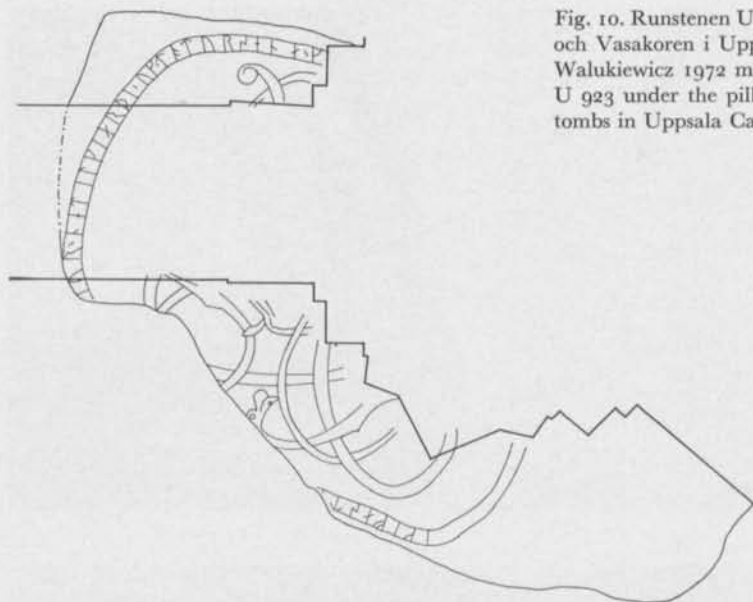

Fig. 10. Runstenen U 923 under pelaren mellan Finsta- och Vasakoren i Uppsala domkyrka. Ritning av Ulla Walukiewicz 1972 med bistånd av förf. — Runestone U 923 under the pillar between the Finsta and Vasa tombs in Uppsala Cathedral.

hela höjd beräknas till 2,60 m och dess bredd till 2,95 m.

De tillgängliga delarna av inskriften visar, att den varit lång och synnerligen intressant. Det är därför beklagligt, att endast en ringa del av den har kunnat undersökas. Ristaren tycks ha lagt upp runslingan i ett omfångsrikt mönster i form av tre öglor. Inskriftens lydelse och runornas storlek talar för att han börjat på stenens högra hälft och ristat runorna motsols med baserna vända utåt. I så fall torde det vara ett stycke av en ögla med något av inskriftens inledning, som är ristat på partiet i Sturekoret (runföljden 1–19), ett stycke av inskriftens mellanparti i en andra ögla som något litet syns i koromgången, medan inskriftens slut kanske kunnat läsas i en tredje ögla delvis synlig i Finstakoret (runföljden 28–48). Innanför runslingan i Sturekoret rester av två korsarmar. Ovanför slingan en framställning av en ryttare till häst snarlik den på Frötunafragmentet U 1003. Somliga detaljer i figurframställningen är oklara till följd av trampslitning. Det övre partiet av ristningsytan i koromgången är ganska ojämnt och ristaren har nyttjat det för några ornamentala, nu fragmentariska ormslingor.

Inskrift:

... þr · litu rita stain þino ta

5 10 15 20

uaþum × i þir aihī yirþa

25 30 35

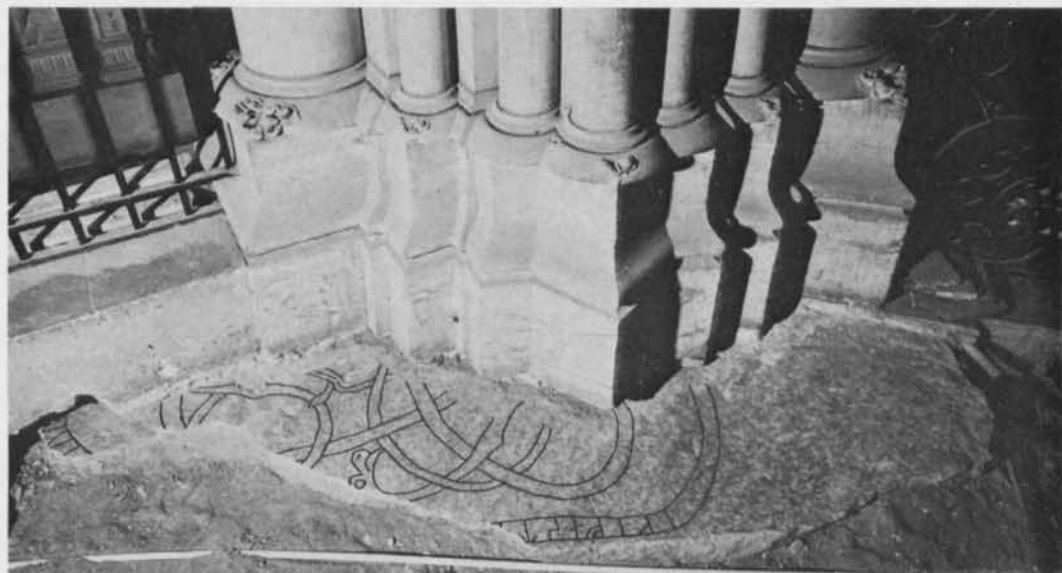
· miþan st ... n - ...

40 45

»... läto resa denna sten ... (vi)ta våder ... icke bliva, medan sten(ar?) ...»

Läsningen av runorna säker utom i några fall. Av **1 þ** är endast bst synlig. Efter **27 i** är ristningsytan skadad. Inga spår av runor finns där. Efter **46 t** är en 10 cm bred flisa bortslagen. Där har funnits plats för en eller två runor. Av runa **48** återstår nu endast nedre hälften av hst.

Av de tillgängliga delarna av inskriften kan man anta, att stenen har rests av fränderna till någon eller några som på dödsläget låtit döpa sig. Liksom fynden från Fors kyrka är påtagliga vittnen om den kristna missionen där, är uttrycket »vita våder» på den nyfunna stenen ett språkligt karakteristikon för missionstiden. Inskriftens 'vita våder' betecknar de kläder som den döpte bar under dopet och en tid därefter. I Uppland finns ytterligare sex runstenar resta över män som dött i vita våder. I nästan samtliga fall rör det sig om unga män som sannolikt dött utomlands; i minst ett fall nämns Danmark. Det är alltså möjligt att namnet på något land följt direkt efter **27 i**. Inskriften har getts en konstfull avslutning, som dock är alltför fragmentarisk

för en säker tolkning. Möjligen har där lovats, att den dödes minne inte skall glömmas så länge monumentet står eller att det inte skall kunna överträffas.

De undersökta delarna av runstenen är nu åter gömda i golvet under kalkstensplattorna. Partiet i Sturekoret har dock fått ligga kvar synligt i en golvbrunn, bl. a. för att belysa hur runstenar kom till användning, då domkyrkan byggdes och för att markera den äldre golvnivån.

2. Då golvplattorna i Finstakoret och koromgången avlägsnades i maj 1972 frilades de partier av U 923 som ej ligger under pelarfoten mellan Finsta- och Vasakoren. Ett parti av runinskriften under en tegelbänk mellan

Fig. 11. Runstenen U 923 i Uppsala domkyrka. Foto R. Nodén (Runverket). — Runestone U 923 in Uppsala Cathedral.

korot och koromgången gjordes samtidigt tillgängligt. Fig. 10–11.

Grå granit. Stenens största längd 3,10 m, största bredd 1,70 m, tjocklek 31 cm. Ristningens höjd 2,10 m, runhöjd 7 cm. Med hjälp av Bautil och Runverkets undersökning 1950 kan följande läsning ges (text inom [] supplerat efter Bautil):

ikifast[r · lit rita sten ef]ti[r · s]ys[t]ur
 5 10 15 20 25 30
 · netilkiarþi · uk · totur sena · k[asu]
 35 40 45 50 55
 · uk · fasluh · rapku ...]
 60 65

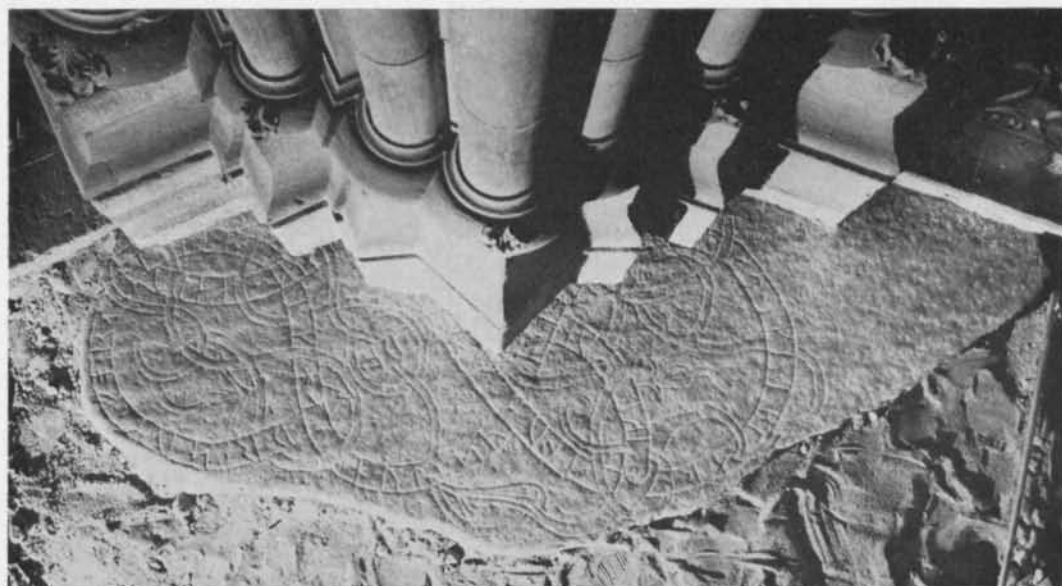

Fig. 12. Runstenen U 922 under pelaren mellan Vasakoret och Hornska gravkoret i Uppsala domkyrka. Foto R. Nodén (Runverket). — Runestone U 922 under the pillar between the Vasa and the Horn tombs in Uppsala Cathedral.

»Ingefast lät resa stenen efter (sin) syster **netilkiarpi** och sin dotter **kasu** ... och Fastlög ...»

Runorna 29–37 dolda under tegelbänken men oomtvistliga. Genom att runföljden 31–41 nu är säker, är det fullt klart att **netilkiarpi**, namnet på systemen, inte är en felläsning av ett *Kätilgærdr*, belagt i en enda runinskrift, U 277. Det är sannolikt inte heller en felhuggning av detta namn. Hur förleden **netil** skall uppfattas är dock oklart. Det kan nämnas att denna runföljd också återfinns i ett ännu otolkat personnamn på den försvunna runstenen U 1116. Inte heller namnet på dottern har givits någon tillfredsställande tolkning. Granskningen har givit vid handen, att utgångspunkten för en sådan måste vara **kasu**.

Även U 923 ligger nu åter dold under golvplattorna.

3. Arbetena i koret innebar också att U 922 invid och under pelaren mellan Vasakoret och Hornska gravkoret delvis kunde granskas

och några mindre kompletteringar till Runverkets tidigare granskning göras, innan den åter täcktes över. Det visade sig också att ett stycke av runstensens rotparti ligger inne i Hornska gravkoret. Fig. 12.

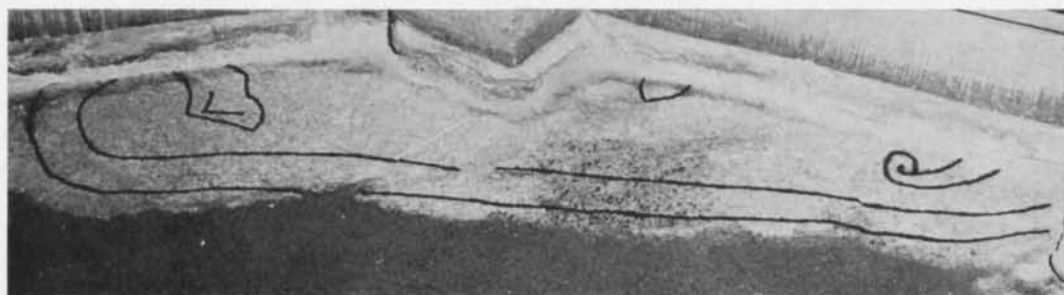
Grå granit. Stenens största längd uppmättes till 3,10 m, största bredd 1,70 m och tjocklek 31 cm. Ristningens höjd 2,10 m, runhöjd 7 cm.

Inskrift (med suppling efter Bautil):

ikimuntr · uk þorþr · [iarl · uk uikibiarn
 5 10 15 20 25 30
 · litu · risa · stain · at] ikifast · faþur
 35 40 45 50 55
 [· sin sturn · maþr ·] sum · for · til ·
 60 65 70 75
 girkha · hut · sun · ionha · uk · at ·
 80 85 90 95
 igulbiarn · in ybir [· risti ·]
 100 105 110 115

»Ingemund och Tord, Jarl och Vigbjörn, läto resa stenen efter Ingefast, sin fader, skeppshövdingen, som for ut till Grekland, son till **ionha**, och efter Igulbjörn. Och Öpir ristade.»

Läsningen av inskriften i Upplands runinskrifter 4, s. 9, kan kompletteras med att runorna 7–9 under pelarfoten är helt säkra. Skiljetecken i form av ett litet lodrätt streck efter 8 r. Bistaven i 9 u kan endast anas. Ett

stycke av toppen på runstenen är bortslagen, varigenom den övre delen av bistaven i 57 r saknas.

4. I De Geerska gravkoret påträffades en ristad sten invid och under den södra knekten i gravkoret, 9 cm under den nuvarande golv-nivån, då golvplattorna avlägsnades. Fig. 13. Längs stenens ytterkant är en 7-5 cm bred slinga ristad på den ställvis trämplitna rist-

Fig. 13. Ornerad häll under södra knekten i De Geerska gravkoret i Uppsala domkyrka. Foto R. Nodén (Runverket). — Decorated slab under the southern shaft in the de Geer tomb in Uppsala Cathedral.

ningsytan. Inga runor konstaterades. Ristningen gör ett ganska valhänt intryck.

Grå granit. Det frilagda partiets längd 1,71 m, bredd 34 cm, tjocklek 25 cm.

Hällen är nu åter dold under plattorna.

H.G.

Uppland, Uppsala, kv. Rådhuset 2-3

I samband med schaktningsarbeten för nybyggnad har två revbensfragment med runor (fyndnr 372 och 1447) tillvaratagits.

1. Fyndnr 1447 (fig. 14) har måtten 11,4 × 2,5 cm, runorna är intill 2,4 cm höga. En del av ristningsytan är avspjälkad.

Inskrift:

fuporkhniastbr - -
5 10 15

Inskriften utgöres av den 16-typiga futharken, där de elva sista runorna har förlorat topparna genom bortslaget. Skadorna har medfört att det råder en viss oklarhet om formen och ordningsföljden beträffande de tre avslutande tecknen. Runorna o, n och a har ensidiga bistavar (t-runan låter sig i detta avseende icke bedömas). Runan s har kortform. Runan 14 borde ha varit m (ψ) men har formen av en r-runa (ϕ), i så fall felplacerad. Rubbad ordningsföljd är i och för sig ingen ovanlig företeelse i medeltida futhark-

inskrifter (jfr fyndet från Nyköping s. 190). Formellt kunde tecknet också vara en stupad m-runa, men stuprunor är över huvud taget mycket sällsynta. Uppfattningen av runan 14 är i viss mån beroende av inskriftens sista runa, som rätteligen borde ha varit r. Av runorna 15 (l) och 16 är emellertid endast mellersta delen av två huvudstavar bevarade, dock med så stort avstånd sinsemellan, att runan 16 bör ha haft bistav upptill (m) eller nedtill (r), förmodligen upptill, eftersom ristaren knappast i ett alfabet torde ha skurit in två exemplar av samma runa. Anledningen till felristningen är förmodligen förblandning av de båda runtecknen.

Inskriftens runor passar väl in i det medeltida formsystemet med undantag av r-runan, som har en mera konservativ prägel. Det är ingen tvekan om att inskriften har tillkommit i tidig medeltid, vilket också fyndnivån ca 20 cm ovanför bottenleran synes bekräfta. Att den skulle vara vikingatida är däremot uteslutet.

2. Fyndnr 372 (fig. 14) har måtten 15 × 4 cm, runorna är intill 3 cm höga. Inskriften, en typiskt medeltida blandning av svårbedömda runor, vändrunor och förmodligen förvanskade tecken, ger ingen språklig mening.

Inom samma fyndlokal påträffades dessutom ett litet sandstensfragment, 36 × 20 × 6 cm, med rester av runstensornamentik men utan runor.

Slutligen tillvaratogs också en liten träpinne (fyndnr 1155), 15,2 cm lång, med några valhant ristade tecken, som icke kan karakteriseras som runor.

E.S.

Fig. 14. Runristade benstycken funna i kv. Rådhuset 2-3, Uppsala, (fyndnr 1447, respektive 372). Foto N. Lagergren (ATA). — Rune-carved pieces of bone found in Uppsala.

Uppland, Uppsala, kv. Torget

1. I resterna av Franciskankyrkan uppmärksammades i maj 1972 ett litet runstensfragment inmurat i den norra korsgångens södra mur, 20 cm över gången och drygt 7 m Ö om klostergårdens västra mur. Fig. 15.

Rödaktig granit. Mått: 29 × 11 cm. Runhöjd 6,5 cm.

Inskrift:

... ih ...

Fig. 15. Runstensfragment funna i kv. Torget, Uppsala. Foto H. Gustavson (ATA). — Runestone fragments found in Uppsala.

Stenmaterialet har stora likheter med det i den fragmentariska runstenen, som påträffades i Franciskankyrkan 1971 (Fv 1972, s. 270) och fragmentet kan ha ingått i det förlorade nedre inskriftspartiet av denna runsten.

2. Då en husgrund från 1850-talet till huset Svartbäcksgatan 8 – Sankt Persgatan 6 revs i mars 1972 påträffades ett runstensfragment. Fig. 15. Det uppmärksammades i rivningsmassorna på gården och hade sannolikt legat i mittpartiet av husgrunden invid Svartbäcksgatan. Några spår av murbruk kunde inte ses på fragmentet.

Spräcklig, rödaktig granit med grå inslag i ristningsytan. Längd 65 cm, bredd 32 cm, tjocklek 34 cm. Runhöjd 5,5 cm.

Inskrift:

... ftr · fap- ...

»... efter fader ...»

Av 1 f återstår toppen av den övre bistaven och den nedre bistavens ansättning mot övre ramlinjen. Nedre hälften av bst i p saknas; runan dock säker. Av runa 7 återstår toppen av en stav.

Fragmentet förvaras nu i Upplandsmuseet. Det hör inte samman med någon bevarad runsten eller del av en sådan i Uppsala.

Uppland, Västerlövsta sn, Heby

Då spismuren i bryggstugan på Erik Ersgården i Heby revs ut 1947, observerades att ett stenstycke »ej var likt de andra stenarna som hittades», varför det lades åt sidan. En vaken hyresgäst på Heby påtalade att brottstycket var ristat, och vid min granskning 1972 visade det sig, att det ristade fragmentet

av svartspräcklig granit med måtten $37 \times 40 \times 35$ cm bar tydligt huggen ornamentik i form av några smala flätade slingor. Inga spår av runor fanns. Efterforskningen efter ytterligare fragment har givit negativt resultat. Fragmentet förvaras i Heby hembygdsgård.

H.G.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse, Spetalen 1:21

I »Runfynd 1971» nämndes en liten hyvel (SHM inv.nr 27.600: 71: GD 4662), som påträffats under höstens grävningar i samband med breddningen av riksväg 45, inom det s. k. »golvet i dess äldre skede» och därmed daterbart till »1200-talets mitt eller senare hälft» (Rune Ekre). Fig. 16. På grund av brådskande och långvarig konservering har runinskriften först nu slutgranskats.

Längd 15,2 cm, bredd 3,6 cm, höjd 2 cm; runornas höjd ca 8 mm. Den korta, mycket tunna men välformade inskriften är skuren med mycket vass kniv på hyvelns främre del, ovan till utefter ytterkanten. Den lyder:

- æþu -

Före runan 2, som snarast har formen av en æ-runa, ehuru den högra delen av bistaven är kortare än den vänstra (således alternativt a), finns en skåra med riktningen av en u-bistav; om denna skåra är rester av en u-runa har huvudstaven gått förlorad i den påtagligt nötta ytan. 3 þ och 4 u är säkra. Av runan 5 urskiljes en huvudstav, något kortare än de föregående (alternativt nedre delen av en huvudstav), med en ensidig bistav till t(?) ansluten till huvudstaven strax nedanför top-

Fig. 16. Runristad hyvel funnen på Spetalen 1:21 i Lödöse. Foto N. Lagergren (ATA), teckning förf. — Rune-carved plane found at Spetalen 1:21 in Lödöse.

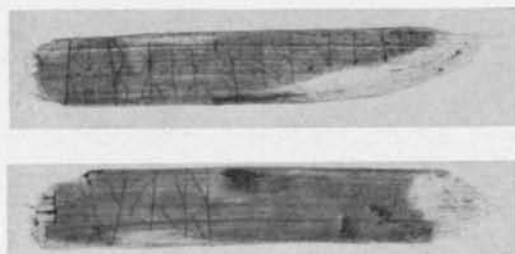

Fig. 17. Trästycke med runor på två sidor, funnet på Passagården 1: 33 i Lödöse. Foto N. Lagergren (ATA). — Wooden piece with runes on two sides, found at Passagården 1: 33, Lödöse.

pen. Det finns inga spår av ristning på ömse sidor om runföljden, ytan synes vara intakt. Den smala remsan framför inskriften kan dessutom knappast ha inbjudit till ristning allrahelst som outnyttjat utrymme finns efter den sista runan.

Inskriften förefaller sålunda vara fullständig. I korta runinskrifter på bruksföremål väntar man sig i första hand en märkning med ägarens namn, i andra hand en benämning på föremålet. Ett personnamn synes här uteslutet. Något appellativ som svarar mot runföljden kan jag inte heller finna. Trots att inskriften således inte har kunnat tolkas, vill man gärna tro, att den har varit meningsfull. Möjligheten att ristaren har gjort sig skyldig till någon liten felristning kan naturligtvis inte

uteslutas. Ett exempel: bistavens placering till höger om huvudstaven i sista runan, i stället för som nu till vänster, skulle ge en I-runa i stället för t och därmed avledningsändelsen -ul, brukad för diminutiver och redskapsord, bådadera passande för en liten hyvel. Men så länge stamordet i en sådan supponerad runföljd icke låter sig identifieras, är textens innehåll ändå fördolt. Inte heller har Dialektarkivet i Uppsala kunnat ge mig något uppslag.

Inskriften ger alltså inte närmare besked om redskapets användning för någon bestämd hantverksdetalj, där hyveln i det lilla formatet har varit kniven överlägsen. Det kan nämnas att typen är känd från Bryggen i Bergen (Asbjørn Herteig, »Kongers havn og handels sete», Oslo 1969, s. 187 f. samt bild mot s. 176).

Vid schaktning för en dräneringsledning utefter f. d. bygatan från riksväg 45 till den s. k. Trekanten tillvaratogs 1972 inom vägsamfundlighet å Passagården 1: 33 i lager från »1200-talets mitt eller något tidigare» (Rune Ekre) ett fragment av en täljd träpinne (SHM inv.-nr 27.600: 72: DC 3505) med sammanlagt ett 20-tal ristade tecken utefter två angränsande plansidor. Mått: 7,8 × 1,7 cm. Fig. 17. Några av tecknen liknar runor, andra inte. Ingen språklig mening kan utvinnas av ristningen.

Västergötland, Skara, kv. Tellus 2

I samband med arkeologisk undersökning för nybyggnation gjordes vintern 1972 två runfynd.

1. I februari observerades en runristad tegelsten liggande i en firsidig (1,70 × 1,40 m), murad konstruktion (anläggning 10) på ca 1,5 m djup under nuvarande marknivå. Fig. 18. Ett femtiotal tegelstenar lagda med ena breddsidan upp bildade ett undre skift; här befann sig den runristade stenen. Av ett övre skift återstod bara några få tegel. Anläggningen, som bar spår av stark värme, anses

möjligen ha utgjort fundament för en tegelugn. Fyndnivån talar för en datering till 1300-talet. Uppgifterna har lämnats av grävningssledaren Birgitta Hjohlman. Tegelstenen löstogs sedermera ur anläggningen och erhöll fyndnr 1429.

Tegelstenens mått: 27 × 12 × 9–10 cm. De fem runorna, 11 cm höga, har ristats i den våta leran före bränningen. Runsidan har ursprungligen, till skillnad från stenens övriga råa sidor, tillslätats och därvid fått en svagt konkav yta. I övre högra hörnet var stenen brusten, när den påträffades.

Inskrift:

rimus

Alla tecknen är säkra. Runföljden är anbragt mitt på stenen och inskriften förefaller fullständig, allrahelst som ingen av tegelstenarna i omgivningen bar spår av ristning. Rimligen utgör texten därför ett namn eller annat enstaka ord. Avslutningen talar snarast för latinsk språkform, men eftersom jag inte funnit något ord som utan ingrepp i runföljden med fog kan hävdas, råder redan i det avseendet ovisshet.

2. På 4 m avstånd från föregående, något djupare i marken, tillvaratogs en månad senare en bearbetad trästicka (fyndnr 1328), 16,5 cm lång, 1,5 cm bred och 5 mm tjock, med en kort runinskrift. Fig. 19. Runstickan påträffades på en nivå, som bedöms äldre än 1300-talet, inom ett fyndtätt område men utan förbindelse med någon anläggning (Birgitta Hjohlman muntligt).

Föremålet, förmodligen ett textilredskap, torde ha använts att linda upp garn på. Ena ändan är fullständigt bevarad, i den andra är motsvarande urtags innersta begränsning iakttagbar, de båda hornen dock förlorade. Ungefär mitt på föremålets ena breddsida står åtta runor ristade från kant till kant (1,5 cm höga).

Inskrift:

auæ maria

»Ave Maria.»

Både runorna **a** och **r** är av medeltida typ. Runan **u** påminner om **r**, dock av annan form än inskriftens regelräta **r**-runa. En tämligen vanlig förvanskning har drabbat **æ**-runan med dess felställda bistav. Ett litet

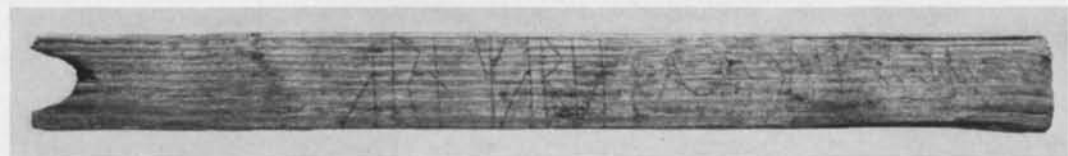

Fig. 18. Runristad tegelsten funnen i kv. Tellus 2, Skara. Överst fyndplatsen; tegelstenen är nr 2 från vänster räknat i översta raden. Foto B. Hjohlman och N. Lagergren (ATA). — Runcarved brick found in Skara. Top the locality; the brick is no. 2 from the left in the top row.

mellanrum, men intet skiljetecken, finns mellan de båda orden.

Efter ovanstående runföljd finns ytterst svaga, oregelbundna skårar, som möjligen skulle kunna vara rester av i det närmaste utplånade skrivtecken eller runor, vilka dock inte går att reda ut.

Fig. 19. Träefremål med runinskrift funnet i kv. Tellus 2, Skara. Foto N. Lagergren (ATA). — Wooden object with runic inscription, found in Skara.

Öland, Köpings sn, Solberga 4: 11

1. I januari 1972 anmäldes till Runverket ett benstycke (revben av nötkreatur) med runinskrifter på båda sidorna »påträffat vid arkeologiska undersökningar i 'hamnassängen' i Köpingsvik» (Ulf Erik Hagberg), där det tidigare hittats föremål »huvudsakligen att hänföra till tidig medeltid eller sen vikingatid». Runbenet (fyndnr 228), 15 cm långt, 3,5 cm brett, 1 cm tjockt, »är funnet vid sållning av schaktmassor från schakt 19 V delen ca 1,80–2,20 m ö nuv havsytan». Fig. 20.

Inskrift på den konkava sidan:

fupōrkhnias
5 10

Inskriften utgör runradens två första ätter med delvis förvanskade tecken. Några runor

Fig. 20. Revbensfragment med runor på båda sidorna, funnet på Solberga 4: 11, Köpings sn, Öland, (fnr 228). Foto N. Lagergren (ATA). — Rib fragment with runes on both sides, found at Solberga 4: 11, Köpings parish, Öland.

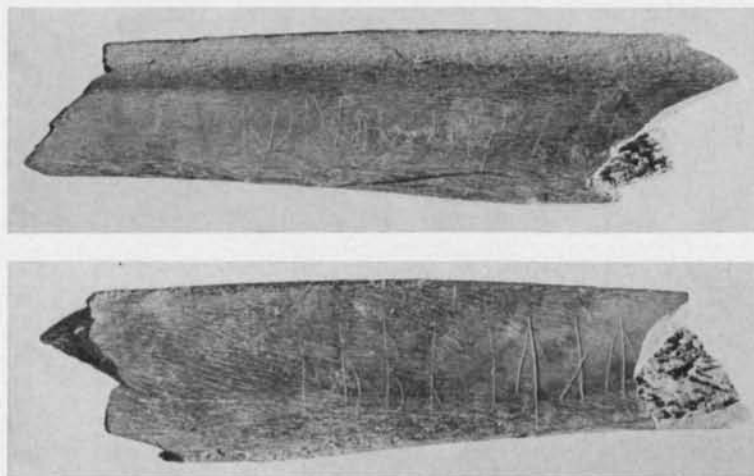
står upp och ned och är dessutom spegelvända (**f**, **u**, **k**), andra är enbart spegelvända (**r**, **n**, **a**, **s**). Ena bistaven i **o**-runan är utelämnad liksom huvudstaven i runan **h**. I **f**, **o** och **n** är bistavarna mycket grunt ristade liksom övre leden och mellanleden i **s**. Efter sistnämnda runa finns intet ristat.

Inskrift på den konvexa sidan:

ipboetæ - . . .
5

Av den första runan kan endast en huvudstav urskiljas. Runan 2 är synbarligen **p** med lågt placerad, stor bistav, som ansluter till huvudstavens bas. 4 **o** har ensidiga, snett nedåt riktade bistavar t. h. om huvudstaven. 5 **e** är stungen med en liten men tydlig punkt. De tre sista runorna framför brottet är kraftigare skurna än de övriga; vilken runa som avses med det sista tecknet är ovisst.

Den sistnämnda runföljdens mening är dunkel, futhark-inskriften däremot är sannolikt tillkommen i magiskt syfte. Runornas form talar för en datering till medeltiden.

2. Från samma lokal har våren 1972 »vid genomgång av sållmaterial från schakt 24, meterruta X 238/Y 432, 5,55—5,05 m ö h,» dessutom ett litet stycke av ännu ett revben med runinskrift tillvaratagits, 3,8 cm långt, 1,6 cm brett (fyndnr 1155). Fig. 21.

De sex runorna **-orifi**, av vilka den första är fragmentarisk och med sannolikt förvanskad form, är för få att grunda en tolkning på. Fyndomständigheterna tillåter inte en exakt datering, men runornas form talar för perioden sen vikingatid – tidig medeltid.

E.S.

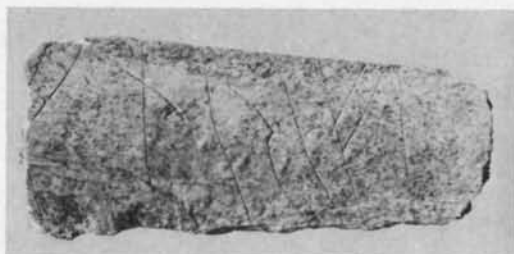

Fig. 21. Revbensfragment med runor funnet på Solberga 4: 11, Köpings sn, Öland, (fnr 1155). Foto N. Lagergren (ATA). — Rib fragment with runes, found at Solberga 4: 11, Köping parish, Öland.

Rune Finds in 1972

The number of rune finds in 1972 is 19, with a comparatively even distribution between Viking and medieval texts: 6 runestones and runestone fragments from the Viking era, 3 fragments of grave slabs from the transition between the Viking era and medieval times, 10 medieval inscriptions. One of the runestones, at Skinna, Tillinge parish, Uppland, was investigated and published by S.B.F. Jansson (Fornvännen 1973, p. 144f.). One of the medieval finds, the plane from Lödöse (fig. 16), should not be included as it belongs to the 1971 accession.

Apart from Skinna, the most interesting finds are the runestones in Uppsala Cathedral (figs. 8–13), the runestone at Julita (fig. 5), and the medieval bone comb from Nystugu on Gotland (fig. 1) with an unusually worded statement as to the ownership.

The new find in Uppsala Cathedral has made it clear that all the pillars in the chancel rest on large, magnificent runestones. The text visible on the new find (figs. 8–9) is, like

all the other inscriptions on the new finds, printed in bold type in this paper (transliterated). The inscription contains the interesting word *hvitavradir* 'white clothes' known from a few other runestones, i.e. the commemorated man had been baptized on his deathbed. It has, at the same time, become possible to read a little more of the two earlier known rune inscriptions in the Cathedral (U 922 and 923, figs. 10–12). In spite of its secondary location in the threshold of the Cistercian church, the Julita find is noteworthy since in this part of Södermanland, a province otherwise rich in them, runestones are extremely scarce.

The rest of the runestone texts are very fragmentary. Among the medieval texts there are three *fulhark* inscriptions (figs. 6, 14a, 20a) and one Ave Maria inscription (fig. 19). The texts in figs. 14b, 16, 17, 18, 20b and 21 do not make sense; besides, most of them are fragmentary.